

ПРАВОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДЕЛІКТНОСТІ В КОНТЕКСТІ RULE OF LAW CHECKLIST

INFORMATION DELICTS LEGAL DETERMINATIONS IN THE RULE OF LAW CHECKLIST CONTEXT

Тихомиров О.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії Служби безпеки України*

У статті розглянуті основні правові передумови і чинники розвитку інформаційної сфери, а також виникнення та поширення у ній правопорушень – інформаційних деліктів. Запропоновано здійснювати оцінювання правових реалій, в яких фактично існують, розвиваються та інституалізуються інформаційні делікти, на основі переліку показників верховенства права (Rule of Law Checklist), ухвалених Венеційською Комісією.

Ключові слова: інформаційний делікт, інформаційна сфера, інформаційна деліктологія, верховенство права, законність.

В статье рассмотрены основные правовые условия и факторы развития информационной сферы, а также возникновения и распространения в ней правонарушений – информационных деликтов. Предложено осуществлять оценивание правовых реалий, в которых фактически существуют, развиваются и институализуются информационные деликты, на основе перечня показателей верховенства права (Rule of Law Checklist), принятых Венецианской Комиссией.

Ключевые слова: информационный деликт, информационная сфера, информационная деликтология, верховенство права, законность.

The article deals with the basic legal preconditions and factors of the information sphere development, as well as the emergence and spread of offenses in it, known as information delicts. It is proposed to assess the legal realities in which the actual information delicts are being, developing and institutionalizing, based on the list of Rule of Law Checklist adopted by the Venice Commission.

Key words: information delict, information sphere, information delictology, Rule of Law, legality.

Постановка проблеми. Виникнення та поширення інформаційних деліктів зумовлене масштабними соціальними і технологічними трансформаціями в процесі становлення суспільства нового формату – інформаційного, глобального інформаційного, суспільства знань.

Зміна фундаментальних ціннісних орієнтирів на інформацію і знання веде й до логічної реакції на це правової сфери: виникають нові напрями правового регулювання інформаційних відносин; визнаються, закріплюються і забезпечуються інформаційні права осіб; відбуваються зміни на рівні правосвідомості і правової культури; формуються нові правоохоронні механізми, більш дієві в умовах глибокої інформатизації; юридична діяльність насичується ІТ; збільшуються потоки правової інформації; посилюються глобалізаційні та інтеграційні зміни у світовому правовому просторі тощо.

При цьому розвиток права в усіх його аспектах – інструментальному, ціннісному, культурному, забезпечувальному та інших сприяє утвердженню й досягненню пріоритетів інформаційного суспільства, насамперед вільному доступу кожного до інформації і знань і водночас захищеності інформації про особисте життя, які у правовій площині втілюються в інформаційних правах людини. Інакше кажучи, право та інформаційне суспільство на цьому етапі існування людства (в контексті цивілізаційних змін) здійснює конструктивний взаємовплив.

Зважаючи на це, не можна не відзначити значущості формування під впливом інформатизації окремих явищ правової дійсності, що мають власну інформаційну природу, та відповідного відтворення їх в елементах системи сучасних правових знань – науці інформаційного права, а також інформаційній деліктології, якщо йдеться безпосередньо про інформаційні делікти. Дослідження анти-соціальних діянь в інформаційній сфері, шляхів їх деліктизації та формування дієвих юридичних механізмів боротьби з ними неможливі без усвідомлення наявного і перспективного стану того правового середовища, в якому розвиваються сучасні інформаційні відносини. Ці уявлення мають зайняти належне місце в системі інформаційної деліктології.

Стан дослідження проблеми. Інформаційна деліктологія є доволі «молодою» галуззю юридичних знань і нині активно розвивається. В Україні її фундаментальні засади закладені роботами відомих вітчизняних учених: І.В. Арістової, К.І. Белякова, О.А. Баранова, Р.А. Калужного, В.К. Колпакова, О.В. Кохановської, М.Я. Швеця, В.Д. Гавловського, В.С. Цимбалюка та ін. Окремі актуальні аспекти формування інформаційної деліктології останнім часом нерідко привертали увагу українських дослідників-юристів, серед яких Ю.Є. Максименко, С.М. Правдюк, О.А. Заярний, А.М. Благодарний, а також багато інших, які розвивали інформаційно-деліктологічні знання, досліджуючи окремі види інформаційних правопорушень у межах галузевих юридичних наук.

Цілісному розвитку інформаційної деліктології активно сприяє творчий колектив Науково-дослідного інституту інформатики і права Національної академії правових наук України, зокрема в межах НДР «Проблеми юридичної відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері в умовах формування інформаційного суспільства в Україні».

Метою статті є інтерпретація найбільш загальних і визначальних для інформаційної деліктності правових чинників, а також засад їх оцінювання в контексті сучасного європейського розуміння верховенства права, його вимог, орієнтирів, показників.

Виклад основного матеріалу. Осмислюючи детермінанти інформаційних деліктів як певний симбіоз правових причин і умов їх виникнення й поширення, необхідно враховувати глобальність сучасного життя людства, а також інтеграційні процеси в правовому просторі, особливо відчутні в європейському регіоні, що полягають у взаємовпливі різних типів правових систем у поєднанні із посиленням міжнародно-правового складника правового регулювання.

У таких умовах розвиток кожної національної правової системи відбувається в складному і доволі мінливому середовищі. Окрім загальних тенденцій інформатизації, істотний вплив чинять численні внутрішні й зовнішні (як регіональні, так і загальносвітові) фактори історичного, культурного, економічного, геополітичного, безпекового й іншого характеру, зокрема визначаючи і темпи становлен-

ня громадянського та інформаційного суспільства. Наприклад, фактор інтелектуального розвитку, який серед іншого включає і рівень правової, інформаційної та інформаційно-правової культури, визначає базисні можливості здійснення людиною сучасної інформаційної діяльності, критичного сприйняття інформації, стійкості до негативних інформаційних впливів тощо [1, с. 17–31; 2, с. 260–263.]; варіативність і динамічність явищ інформаційної сфери зумовлюють постійну присутність елемента новизни у правовому регулюванні інформаційних відносин, а також і в інформаційній деліктності; ціннісно-орієнтаційні зміни виводять на перший план пріоритети інформаційного суспільства, зокрема у формі інформаційних прав суб'єктів правовідносин; економічне підґрунтя інформаційного розвитку суспільства й кожної людини зумовлює матеріально-технічні можливості впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, а отже, і готовність до розгортання сучасних інформаційних процесів; політико-ідеологічні умови визначають вмотивованість й усвідомлення необхідності якісного вирішення суспільних проблем в інформаційній сфері, передусім шляхом адекватного використання регулятивних і захисних засобів права.

Взаємодіючи, всі фактори створюють унікальне для кожної країни середовище правового буття з притаманним йому комплексом детермінант тих чи інших правопорушень. Водночас інформаційне зростання створює низку спільних для всіх національних правових систем глобальних проблем. Серед них – інформаційні делікти, які, по-перше, самі по собі (інформаційні делікти у вузькому розумінні) становлять нову істотну загрозу, по-друге, завдяки ІТ та через певну загальмованість правового реагування на них трансформували наявну злочинність у нові форми – більш швидкі, латентні, транскордонні.

Готовність правової системи до таких соціальних змін є основним запобіжником надмірного зростання видового розмаїття та чисельності інформаційних деліктів. Це стосується як можливостей національної правової системи, так і міжнародно-правових засобів, оскільки вихід багатьох видів інформаційних деліктів поза юрисдикційні межі окремих держав зумовлює необхідність вироблення спільних (наднаціональних) правових механізмів боротьби з ними, зокрема координації відповідних органів дізнання та правосуддя різних держав та використання спеціальних інформаційних технологій у праві (технологічно-правових методів [3]). Тобто значною мірою протидія поширенню інформаційних деліктів зумовлюється взаємодією національних правових систем між собою, а також із міждержавними правовими системами, чим створюється спільний правовий простір із відповідними юридичними засобами.

Однак реалії свідчать, що правова система об'єктивно не здатна миттєво та ефективно зреагувати на все, що відбувається в суспільному житті, особливо в інформаційній сфері, яка дедалі більше вимагає нетрадиційних підходів. Як наслідок, поза межами правового впливу (принаймні на певний час) залишаються нові види відносин та варіанти соціально і юридично значущої поведінки, серед яких небезпечні (шкідливі) діяння в інформаційній сфері, що мають бути належним чином деліктизовані.

У сучасній інформаційній сфері деліктизація є складним аналітико-синтетичним процесом, який вимагає глибокого і виваженого наукового і практичного обґрунтування необхідності віднесення конкретного соціально небезпечно чи шкідливого діяння до певної категорії інформаційних деліктів, встановлення кола можливих деліквентів, чії протиправні дії чи бездіяльність будуть охоплені охоронними нормами відповідної галузі права [4].

Ступінь поширення неделіктизованих діянь можна вважати одним з показників того, наскільки правова система на рівні регламентації встигає адаптуватися до нагальних потреб правового регулювання інформаційного життя соціуму, а розповсюдженість уже визначених законом інфор-

маційних деліктів логічно вказує на рівень ефективності функціонування охоронного складника правової системи.

Отже, виникнення небезпечних (шкідливих) діянь в інформаційній сфері – процес природний. Але першопричиною їх надмірного поширення (як деліктизованих, так і неделіктизованих) є загальмованість реакції правової системи. Ця причина тією чи іншою мірою іманентно притаманна правовим системам усіх держав, сприяє поширенню будь-яких нових деліктів, а не тільки інформаційних. Як наслідок, маємо недостатність втілення в реальних правовідносинах двох фундаментальних принципів правового регулювання – правової визначеності та невідворотності юридичної відповідальності.

Постає логічне запитання: як визначити і «виміряти» максимально узагальнені (спільні для різних правових систем) правові детермінанти надмірної інформаційної деліктності та наслідків її впливу? У цій публікації пропонується здійснювати це з позицій законності в інформаційній сфері та оцінки її рівня. Тоді правові детермінанти, що спричиняють надмірну інформаційну деліктність і, відповідно, зумовлюють завдану нею шкоду інформаційним відносинам, загалом інтерпретуватимуться через низький або недостатній рівень законності в інформаційній сфері. Тут йдеться не про формальну законність, що була домінуючою радянської юридичної науки, а про законність у сучасному розумінні, яка разом з іншим висуває жорсткі вимоги до якості писаного закону, передусім вимоги необхідності й справедливості. Йдеться про законність у контексті сучасних європейських правових цінностей, законність як невід'ємний складник верховенства права (The Rule of Law), що є безпосередньо засвідченим Європейським Судом Справедливості [5].

Необхідно визнати, що раніше поняття «верховенство права» вважалося переважно сутнісно спірним навіть у західній юриспруденції, яка має вікові традиції його дослідження і дотримання [6, с. 31]. Це спричиняло значні дискусії щодо змісту верховенства права і серед вітчизняних правознавців, розбіжні варіації його трактування, зокрема у співвідношенні із принципом верховенства закону. Однак дослідження Європейської комісії за демократію через право (Венеційська Комісія) 2013 року надали змісту верховенства права рис універсальності, структурованості і певної визначеності. У 2016 році Венеційська Комісія офіційно ухвалила й оприлюднила результати свого дослідження як «Rule of Law Checklist» [7]. Переслідуючи утвердження європейських правових ідеалів, цим документом фактично вводиться загальна система критеріїв (benchmarks), необхідних для оцінки верховенства права в кожній окремій державі, завдяки чому відсилання до верховенства права як фундаментальної ідеї нині можуть мати значно більш конкретизований характер.

Очевидно, використання зазначених напрацювань може бути різним. Зокрема, Rule of Law Checklist, як пропонує С. Головатий, може сприйматися як офіційне джерело права. Поряд із цим учений зазначає, що для України «не менш важливим, а то й критично потрібним є завдання використання цього документа не лише в практичній діяльності відповідних органів влади та посадовців, а також як еталонної методологічної основи для зміни бачення присутнього змісту вмотованого в українську Конституцію поняття «верховенство права» шляхом відмови від позитивістського підходу та переходу на розуміння цього поняття відповідно до західної правничої традиції» [7, с. 93].

Аналіз Rule of Law Checklist орієнтує на думку про таку універсальність введених ним критеріїв, яка не тільки дає змогу оцінювати верховенство права в окремій країні в цілому, а й застосовувати цю методіку для оцінки верховенства права в окремих важливих сферах суспільного життя. Таким чином, інформаційна сфера як одна з найважливіших у сучасному суспільстві може і має бути проаналізована на предмет утілення в ній ідей верховенства права на єдиних методологічних засадах. Підтвердження

цієї тези міститься в самому Rule of Law Checklist, який серед конкретних викликів верховенству права виділяє втручання в одне з основних інформаційних прав людини – право на таємницю особистого життя [7, с. 43–46].

У переліку критеріїв Rule of Law Checklist законність (Legality) [7, с. 15–21] посідає перше і фундаментальне місце, визначаючи такий стан національного правового простору, за якого забезпечується: верховенство Конституції та відповідність їй законодавства; гарантованість юридичного захисту прав людини; виконання державою міжнародних зобов'язань; дотримання законодавчих процедур та ієрархії правових актів; правовий характер дій і рішень публічної влади, а також дієве виконання вимог правових актів. З певною мірою адаптації показники, що відповідають критерію законності, можна ретранслювати крізь призму завдань правового забезпечення інформаційної сфери, зокрема таким чином.

1. Втілення принципів верховенства та ієрархічності в системі правових актів, що регулюють інформаційні відносини:

- закріпленість засад інформаційної діяльності та інформаційних прав людини в Конституції;
- своєчасність прийняття та відповідність актів інформаційного законодавства Конституції;
- відповідність дій виконавчої влади Конституції та нормам правових актів, що регулюють інформаційні відносини;
- своєчасність та обґрунтованість підзаконних актів, що стосуються інформаційної сфери;
- дієвий судовий контроль законності рішень виконавчої влади в інформаційній сфері, а також аналогічних рішень недержавних суб'єктів, яких залучено до виконання державних завдань;
- гарантованість ефективного юридичного захисту інформаційних прав людини від порушень приватними суб'єктами.

2. Дотримання органами державної влади правових актів, що регулюють інформаційні відносини:

- визначеність та розподіленість правовими актами повноважень державних органів в інформаційній сфері;
- регламентованість інформаційним законодавством процедур, яких мають дотримуватися державні органи;
- припустимість дій державних органів в інформаційній сфері без належного юридичного підґрунтя;
- виконання державними органами своїх зобов'язань, які забезпечують реалізацію та дієвий захист інформаційних прав людини;
- встановлення приписами інформаційного права еквівалентних гарантій у разі делегування публічних повноважень недержавним суб'єктам.

3. Зв'язок між правом міжнародним і правом національним у питаннях регулювання інформаційних відносин:

- забезпечення національною правовою системою додержання міжнародних зобов'язань держави щодо інформаційних прав людини, включно з виконанням рішень міжнародних судів;
- існування чітких правил щодо імплементації міжнародно-правових засад інформаційного регулювання в національне законодавство.

4. Верховенство законодавчої влади і нормотворчі повноваження виконавчої влади в інформаційній сфері:

- уміщення загальних і абстрактних норм інформаційного права в актах парламенту чи підзаконних актах, які ґрунтуються на актах парламенту, крім винятків, передбачених Конституцією;
- наявність належного парламентського й судового контролю та дієвих засобів протидії зловживанням у разі делегування законодавчих повноважень щодо інформаційних відносин виконавчій владі;
- чітка визначеність актами законодавства мети, змісту та обсягу, делегованих виконавчій владі законодавчих повноважень.

5. Прозорість та демократичність процедур прийняття актів інформаційного законодавства:

- наявність чіткої конституційної регламентації законодавчих процедур;
- верховенство парламенту у визначенні змісту законів;
- прилюдне обговорення пропонуваного законодавства в парламенті та належне обґрунтування законопроектів (пояснювальні записки, висновки, інші документи, що додаються);
- можливість доступу громадськості до проектів актів законодавства, (принаймні на момент їх подання до парламенту), а також можливість реального громадського впливу в процесі їх обговорення;
- здійснення експертного оцінювання наслідків дій актів інформаційного законодавства ще до їх ухвалення (зокрема щодо інформаційних прав людини та витрат бюджетних коштів);
- участь парламенту в розробці, затвердженні, імплементації та виконанні міжнародних договорів в інформаційній сфері.

6. Винятки в регулюванні інформаційних відносин у надзвичайних ситуаціях (станах):

- наявність особливих приписів національного інформаційного права, що застосовуються у надзвичайних станах (війна або інша ситуація, що створює загрозу національній безпеці);
- наявність підстав, адекватність та обґрунтованість додаткових обмежень інформаційних прав людини в таких ситуаціях;
- обмеженість за тривалістю, умовами й обсягом можливостей виконавчої влади відступати в надзвичайних ситуаціях від звичайного розподілу повноважень в інформаційній сфері;
- наявність парламентського і судового контролю за процедурою запровадження та тривалістю надзвичайного стану, а також будь-яких відступів, пов'язаних з ним.

7. Забезпечення ефективного виконання положень інформаційного законодавства:

- здійснення аналізу перешкод виконанню приписів актів інформаційного права до і після їх ухвалення;
- наявність юридичних засобів протидії невиконанню вимог інформаційного законодавства та передбаченість конкретизованих санкцій за їх недотримання;
- послідовне застосування таких санкцій.

8. Відповідальність недержавних суб'єктів, які беруть участь у виконанні завдань держави в інформаційній сфері:

- поширення гарантій верховенства права, передбачених інформаційним законодавством, на недержавних суб'єктів, які цілком або частково здійснюють виконання державних завдань в інформаційній сфері та мають делеговані для цього державно-владні повноваження;
- підзвітність таких суб'єктів аналогічно підзвітності органів державної влади.

Висновки. Цілком очевидно, що наведені показники вказують на основні правові проблеми, які необхідно вирішувати, та негативні чинники, які необхідно долати, у сфері правового регулювання інформаційних відносин задля забезпечення законності як складника верховенства права, а отже, для запобігання й протидії інформаційним деліктам.

Разом із цим використання методики Rule of Law Checklist має бути комплексним. Тому не тільки законність, а й інші показники, такі як юридична визначеність, запобігання зловживанням повноваженнями, рівність перед законом і недискримінація, доступність правосуддя, під час застосування їх до сфери інформаційних правовідносин виявлятимуть рівень дієвості відповідних правових механізмів.

Таким чином, відсутність або зниження рівня правового забезпечення інформаційної сфери за критеріями і показниками Rule of Law Checklist у сучасній європейській державі можна сприймати як основні правові детермінанти інформаційної деліктності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інформаційна культура в Україні: правовий вимір. Монографія / К.І. Беляков, С.Г. Онупрієнко, І.М. Шопіна; за заг. ред. К.І. Белякова. Київ: КВІЦ, 2018. 169 с.
2. Теорія держави і права: навч. посіб. для підгот. фахівців з інформ. безпеки. / О.О. Тихомиров, М.М. Мікуліна, Ю.А. Іванов та ін.; за заг. ред. Л.М. Стрельбицької. Київ: Нац. акад. СБУ, 2016. 332 с.
3. Беляков К.І. Правове регулювання «віртуального простору». Наука і правоохорона. Київ: ДНДІ МВС України, 2011. № 2(12). С. 102–109.
4. Заярний О. Адміністративна деліктологізація протиправних діянь, що вчиняються в інформаційній сфері: деякі концептуально-прикладні проблеми. *National law journal: theory and practice*. December 2016. P. 43–48.
5. European Court of Justice, C-496/99, Commission v. CAS Succhi di Frutta, 29 April 2004, § 63.
6. Козюбра М.І. Верховенство права і Україна. *Право України*, 2012. № 1–2. С 30–63.
7. Мірило правовладдя: коментар, глосарій, Rule of Law Checklist. Венеційська Комісія Ради Європи / пер. С. Головатий. 2017. 164 с.

УДК 342.95

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАКРІПЛЕННЯ Й РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

FEATURES OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL CONSOLIDATION AND IMPLEMENTATION OF SERVICE IN THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

Химан Б.Ю.,

*магістрант юридичного факультету
Сумського державного університету*

Бондаренко О.С.,

*кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумського державного університету*

У статті розкриваються особливості служби в органах Національної поліції, яка являє собою державну службу особливого характеру, що є професійною діяльністю поліцейських з виконання покладених на поліцію повноважень.

Висвітлюються вимоги до кандидатів на службу в Національній поліції України, наводиться досвід зарубіжних країн. Зазначаються обмеження щодо проходження служби в Національній поліції.

Авторами наголошується, що подальше удосконалення національного законодавства, яке регламентує вимоги до кандидатів на службу в поліції, сприятиме вирішенню питань належного кадрового забезпечення поліції, яка нині перебуває в стадії реформування.

Ключові слова: Національна поліція України, поліцейська діяльність, служба в органах поліції, вимоги до поліцейського, обмеження щодо служби в органах Національної поліції.

В статье раскрываются особенности службы в органах Национальной полиции, которая представляет собой государственную службу особого характера, является профессиональной деятельностью полицейских по выполнению возложенных на полицию полномочий.

Освещаются требования к кандидатам на службу в Национальной полиции Украины, приводится опыт зарубежных стран. Указываются ограничения на прохождение службы в Национальной полиции.

Авторами отмечается, что дальнейшее совершенствование национального законодательства, регламентирующего требования к кандидатам на службу в полиции, будет способствовать решению вопросов надлежащего кадрового обеспечения полиции, которая сегодня находится в стадии реформирования.

Ключевые слова: Национальная полиция Украина, полицейская деятельность, служба в органах полиции, требования к полицейскому, ограничения по службе в органах Национальной полиции.

The article highlights the peculiarities of the service in the bodies of the National Police, which is a special service of the state, which is the professional activity of police officers in the execution of the powers entrusted to the police.

The requirements for candidates for service in the National Police of Ukraine are highlighted, experience of foreign countries is provided. There are restrictions on the service of the National Police.

The authors stress that further improvement of the national legislation regulating the requirements for candidates for service in the police will help to resolve the issues of adequate police staffing, which is currently in the process of reforming.

Key words: National Police of Ukraine, police activity, service in police, police requirements, restrictions on service in the bodies of the National Police.

Постановка проблеми. Сучасне реформування правоохоронної сфери, приведення національних стандартів правоохоронної діяльності до стандартів та вимог Європейського співтовариства актуалізують питання формування, організації та функціонування Національної поліції України. Розвиток служби в органах Національної поліції як ефективний механізм виконання функцій та завдань держави в правоохоронній сфері передбачає використання людських ресурсів на основі всебічного розвитку особистості, підвищення рівня її професіоналізму, реалізації здібностей та особистих інтересів державного службовця

в процесі трудової діяльності. Досягти вищевказаного можливо шляхом перегляду наявних підходів до служби в органах внутрішніх справ.

Крім того, необхідність удосконалення діяльності органів Національної поліції, підвищення рівня професіоналізму їх працівників, недостатність наукових розробок зазначених проблем, недосконалість чинного законодавства з цих питань зумовлюють актуальність дослідження особливостей адміністративно-правового закріплення й реалізації проходження служби в Національній поліції України.